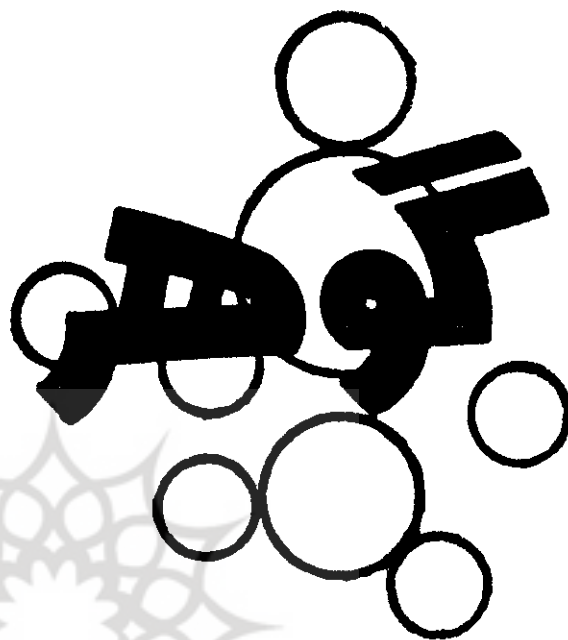

سال ششم - شماره ۸ آبان ۱۳۵۷
(شماره مسلسل ۶۸)

مدیرمسئول: مرتضی کامران

دربیاچه

بر کتاب در گلستان خیال حافظ

بنام خداوند بخشنده مهربان

یکی از کارهای در بایست که باید ، سرانجام ، روزگاری ، دیر یا زود ، در تسلط و زبان پارسی ، انجام گیرد ، تدوین و تالیف و تصنیف یک دوره صرف و نحو و معانی و بیان و بدیع و عروض زبان پارسی است که خاص همین زبان باشد ، نه اقتباس و التماس ناقص یا کامل از زبانهای عربی یا فرنگی . این کار مهم باید حاصل و نتیجه بررسی متون اسبیل و

سلسله انتشارات بنیاد نیکو کاری نوریانی

در گلستان خیال حافظ*

تحلیل تشبیهات و استعارات اشعار خواجه همراه

مقدمه‌ای مفصل درباره نقد ادبی

نگارش: دکتر خسرو فرشیدورد استاد دانشگاه تهران

قویم نظم و نثر پارسی و بدان مایه و پایه باشد که مبتدیان را بکار آید و منتهیان را بلاغت افزاید.

البته در این باب، از زمانهای پیش تا همین عصر ما، مطالبی و مباحثی، بشکل مقاله و رساله و کتاب و سخنرانی، طبع و نشر شده است که برخی از آنها، حاصل غور و فحص و نقد و بحث جماعتی وارد از ارباب تشبیه و تحقیق و درخور استناد و استشهاد میباشد و بعضی دیگر، قلم انداز دست گروهی ناوارد است که معلومات و مکتسباتشان سست و استنباط و اجتهادشان نادرست است، لاجرم نمیتواند مناط اعتبار و ملاک اعتبار قرار گیرد.

چندتن از مستشرقان اروپائی و فارسی دانان کشورهای دیگر نیز، که شیفته تحقیق در شعرو ادب و فرهنگ و هنر پارسی بودند، در این زمینه کارهایی مفید کرده و تالیفاتسی مودمند بدلیل رسانیده اند که از هر حیث درخور ارزیابی و قدردانی است.

براستی، چه در جای افسوس و در ریغ است که زبان نغز و ادب شیوای پارسی، با این وسعت و فسحت دائره نظم و نثر فاخر و فخیم و معالم و آثار فصیح و بلیغ، هنوز، مانند زبانهای دیگر، یکدوره صرف و نحو و معانی و بیان و بدیع و عروض کامل و جامع ندارد که همه اصول و قواعد آن مأخوذ از خود زبان پارسی و مطاع و متبع همه فصحا و بلغای اهل زبان باشد و بتوان همان را، بعنوان کتابهای مختار، در دبستانها و دبیرستانها و دانشگاهها، تدریس کرد و بدانش آموزان و دانشجویان بیاموخت و نیز خارجیانی که بخواهند اصول و قواعد زبان پارسی را فراگیرند، بی تشتت حال و دغدغه خیال، به آن

* از این کتاب دوهزار نسخه بر کاغذ ۸۰ گرمی و در جلد مقوایی بچاپ رسیده و در کتابخانه انتشارات سپهر (رو بروی دانشگاه) و کتابخانه‌های معتبر تهران و شهرستانها به بهای هر جلد ۷۰۰ ریال بفروش میرسد

مآخذ و منابع موثوق و معتمد رجوع کنند و در میان انبوه کتابهای متنوع و مختلف و
احیاناً متناقض و متضاد ، حیران و سرگردان نمانند !!

البته ، همانگونه که یاد شد ، در این زمینه ها ، علاوه بر کتابهایی بسیار قدیم مانند
رساله منطق دانشنامه علائی تألیف ابن سینا و اساس الاقتباس خواججه نصیر الدین طوسی
و دره التاج و المعجم فی معانی اشعار العجم شمس قیس رازی ، تا کنون کتابهایی مختلف
نوشته شده که ، بی در نظر گرفتن تقدم و تأخر تاریخ ، عبارت است از تحقیق التواین حاجی
محمد محی الدین (۱۲۶۲ قمری - هند) و قواعد صرف و نحو عبدالکریم ایزدانی (۱۲۶۲
قمری - ایران) و تنبیه الصبیان محمد حسین مسعود بن عبدالرحیم الانساری (۱۲۹۸ قمری
استانبول) و دستور سخن میرزا حبیب اصفهانی (۱۲۸۹ قمری - استانبول) و دستور زبان
پارسی غلامحسین کاشفی (۱۳۲۹ قمری) و دستور زبان عبدالعظیم قریب (۱۳۳۹ قمری -
تهران) و دستور زبان پارسی جلال الدین همائی ، عبدالعظیم قریب ، بدیع الزمان فروزانفر
و محمد تقی بهار ملک الشعراء ورشید یاسمی ، معروف به دستور پنج استاد (۱۳۲۹ شمسی ،
تهران) و دستور زبان پارسی دکتر خامپور (۱۳۴۴ قمری - تبریز) و دستور جامع زبان
پارسی عبدالرحیم همایون فرخ (۱۳۳۷ شمسی - تهران) و دستور زبان معاصر دری نکهت
سعیدی (۱۳۴۸ شمسی - کابل) و توصیف ساختمان دستوری زبان پارسی دکتر باطنی
و مناظر القواعد روزندکیانی سیل (۱۹۱۱ - هند) و دستور امروز (۱۳۴۸ شمسی - تهران
و عربی در فارسی (۱۳۴۸ شمسی - تهران) و نقد شعر پارسی (۱۳۵۵ شمسی - تهران)
خسرو فرشیدورد و مجمع الرسائل حاج محمد کریم خان کرمانی (۱۳۵۲ - قمری کرمان)
و معالم البلاغه خلیل الله رجایی (شیراز) و نهج الادب نجم الغنی رامپوری (هند) و
قوانین منطق صوری دکتر محمد خوانساری (۱۳۳۸) و مقالات و رساله ها و کتاب مساو
تعلیقات و یادداشت های علامه محمد قزوینی و سید احمد ادیب پیشاوری و احمد بهشتیار
و محیط طباطبائی و مجتبی مینوی و پرویز نائل خانلری و ادیب طوسی و جعفر شعاری و عده ای
دیگر که اکنون نامشان را بخاطر ندارم ... امامتأسفانه اغلب آنها یا محدود به بعضی
فصول و ابواب و یا اصول ناقص و ابتر است و یا اساساً مورد قبول همگان نیست و بر آنها ایرادات
و اعتراضاتی وارد میباشد که تارفع نشود نمیتواند مفید فائده قرار گیرد . بعلاوه ، این
نکته بسیار مهم را باید خاطر نشان ساخت که بیشتر کسانی که بتألیف و تصنیف دستور زبان
پارسی و معانی و بیان و عروض و بدیع پرداخته اند ، یا از صرف و نحو و معانی و بیان عربی
متأثر و منفعل بوده اند و یا از زبان های اروپائی و بالاخص از زبان فرانسه . از آنرو
آنچه را نوشته اند اقتباس و التقاط درست یا نادرست و کامل یا ناقص از اصول و قواعد
زبانهای غیر از پارسی است و تنها آنرا با زبان پارسی تطبیق داده و برای هر یک ، بعنوان

شاهد مثال ، قطعاتی از نظم و نثر پارسی آورده اند و چه بسا که در این تحقیق و تطبیق بزرگاتی و هفتواتی نیز دچار شده اند که گاه مضحك است .

در باب لغت و فرهنگ زبان پارسی ، تا قبل از تالیف منیف و کتاب مستطاب لغت نامه دهخدا نیز ، وضع بر همین منوال بود و کتاب لغتی کامل و شامل وجود نداشت . کتابهای لغت موجود ، هر چند بسیار بسیار مغتنم بود ، ولی از نقص و اشتباه و سهو و خطامصون و محفوظ نبود . مرحوم علی اکبر دهخدا ، طاب ثراه و جعله الله الجنة مشوا ، سی و چند سال از عمر شریف خود را ، مستقلاً و مستمراً ، باین کار مصروف داشت و باروشی عقلی و منطقی و اسلوبی علمی و تحقیقی ، بمطالعه اکثر متون قدیم و اصیل نظم و نثر پارسی پرداخت و مواد اولیه کار خود را فراهم آورد و سپس بتألیف دست یازید . تا در قید حیات بود ، بنفس نفیس خویش ، قسمتی مهم از حاصل رنج خویش را بچاپ رسانید و پس از آنکه بر حمت ایزدی بیوست ، خوشبختانه ، کار ابرتر نماید و دنباله آن گرفته شد و در نتیجه ، امروز ایران دارای گنجینه ای ارزنده و گرانبهاست که میتواند بر استی مایه تفاخر و مباهات این عصر و زمان باشد . من بنده نگارنده ، در شماره دهم سال اول (آبان ماه ۱۳۵۲ صفحات ۸۷۸-۸۷۹) ، با عنوان تحقیقی گوهر ، باین نکته اشارتی کرده ام و اینک عین آنرا در اینجا می آورم زیرا عمده دارم که برای تألیف و تدوین دستور و معانی و بیان و بدیع و عروض زبان پارسی هم باید کاری نظیر آن کرد :

... بهترین نمودار موفق چنین دستگامی ، سازمان لغت نامه است ، که برای آن ، بموقع ، قانونی خاص از مجلس گذشت و می بینیم که سالهاست ، در کمال قدرت و استحکام مبانی و بناهای متانت و رزانت اساس ، دوام دارد . چون علامه علی اکبر دهخدا ، چهره در اوقاب خالك کشید و آن چشمه فیاض ذوق و قریحه و استقامت بخوشید ، یکی از همکاران صدیق و امینش ، استاد محمد معین ، بیدرنگ ، بر مسند افادت و افاضت نشست و با همان وسعت نظر و کثرت تتبع و شدت دقت و جودت قریحه و حدت ذهن ، دنباله کار او را گرفت و همینکه چرخ کجمدار و سپهر غدار ، آن حادثه غم آور را پیش آورد و طبع دانا و نطق گویا و دیده بینا و دست کوشای او را تارک کرد و از کار انداخت ، بفور ، یکی از همکاران شایسته او استاد دکتر سید جعفر شهیدی ، با همان فضائل علمی و مکارم اخلاقی ، بجای او قرار گرفت و بدین طریق ، دستگام ، بلجنه ای ، خالی و کار ، بدمی ، ضایع و مهمل و موقوف و معطل نماید و بعد معلوم شد که این دو استخلاف ، تاچه پایه و مایه ، بجای او بر استی هر یک خلف المصدق و وارث بالاستحقاق دیگری بود و در آن دست هیچگونه تشبث و توسل و نفوذ و قدرت و حمایت و عنایت دخالت نداشت و دائره انتخاب بر محور اصل «اصلح و انسب و احق و اولی» چرخیده است . نتیجه آنکه ، این کارشگرف ، از آن زمان تا کنون ، بر همان

وتیره نخستین و شاید از بعضی لحاظ ، بنحوی بهتر و نوتر ، همانند عقربدهای یکساعت
منظم ، بگردش خود ادامه داده است و گروهی از نخبه وزبده ادیبان و محققان و پژوهندگان ،
بی توجه به تغییرات و تبدیلات دستگاه سیاسی و دولتی و اجتماعی و اقتصادی و بسی تطاهیر
و خودنمایی و تفاخر و خودستائی و میاهو و غوغا و ترویج و تبلیغ ناروا ، کرماگرم ، بکار
خود مشغولند و حاصل کار ارجمندهشان را که یکی از فاخرترین و نفیضترین آثار فسرمنگ
ایران زمین و زبان نغزوشیوای پارسی دری است ، بطور منظم ، تحویل میدهند و در دسترس
مشائقان و طالبان میگذارند ...»

همانگونه که اشارت رفت ، عقیده دارم که برای تدوین و تألیف و تصنیف کتاب جامع
و کامل صرف و نحو و معانی و بیان و بدیع و عروض زبان پارسی هم باید کاری ، بر همین
طرح و نقشه و الگو و انگاره ، انجام گیرد و طبق همین سرمشق ، قانونی و حساس در دو
مجلس قانونگزاری بتصویب برسد و بودجهای معین گردد و پس از آن ، دولت این کار
بزرگ را بکاردانهای سترک بسپارد . زیرا . بطور قطع و یقین ، از وزارت فرهنگ و معارف و
وزارت آموزش و پرورش و دانشگاهها که در پیچ و خم امور روزانه و کارهای عادی و
متعارف و پیش پا افتاده خود حیران و سرگردانند و چون گاو عساری ، ریسمان در گردن ،
از بام تاشام ، بگرد خود میچرخند و نیز از مؤسسات جور و اجوری که بنام فرهنگستان ایجاد
شده و انتخاب شدگان با اندیشه «این منم طاووس علیین شده» بد بروت های بخسود بساد
انداخته اند و بهمان داشتن عنوان بسنده کرده اند ، چنین کاری شکر فایده نیست .
(بقیه دارد)

دبیر کل بنیاد - دکتر نصره الله کاسمی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی
نصره الله کاسمی